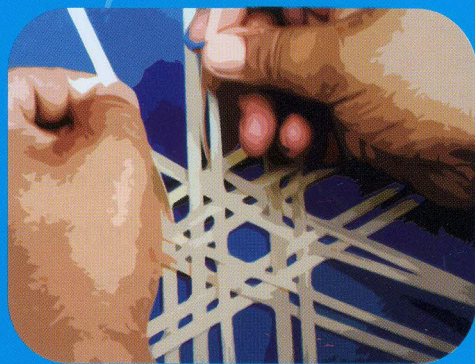

การจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่

โครงการส่งเสริมการใช้ประโยชน์ไม้ไผ่จากแหล่งที่ยั่งยืนในประเทศไทย

PD 56/99 Rev . 1 (1)

สำนักวิจัยเศรษฐกิจและผลิตผลป่าไม้ กรมป่าไม้

สนับสนุนโดย

องค์การไม้เขตร้อนระหว่างประเทศ

(International Tropical Timber Organization - ITTO)

การจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่

โครงการส่งเสริมการใช้ประโยชน์ไม้ไผ่จากแหล่งที่ยั่งยืนในประเทศไทย

PD 56/99 Rev.1 (1)

สำนักวิจัยเศรษฐกิจและผลิตผลป่าไม้ กรมป่าไม้

พิมพ์ครั้งแรก : มีนาคม 2547

จำนวนพิมพ์ 2,000 เล่ม

ISBN : 974-7627-17-5

สนับสนุนโดย องค์การไม้เขตร้อนระหว่างประเทศ
(International Tropical Timber Organization-ITTO)

พิมพ์ที่ : หจก.อักษรสยามการพิมพ์ กรุงเทพฯ

โทร. 02-410-7813

02-410-8719

การจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่

อนุชาติ บุรณะพิมพ์
มยุรี จิตต์แก้ว

คำนำ

สำนักวิจัยเศรษฐกิจและผลิตผลป่าไม้ กรมป่าไม้ ได้รับเงินสนับสนุนจากองค์การไม้เขตร้อนระหว่างประเทศ (International Tropical Timber Organization) เพื่อจัดทำโครงการการส่งเสริมการใช้ประโยชน์ไม้ไผ่จากแหล่งที่ยั่งยืนในประเทศไทย (PD 56/99 Rev.1 (I) Promotion of the Utilization of Bamboo from Sustainable Sources in Thailand) โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อมุ่งเน้นส่งเสริมให้มีการปลูกและการใช้ประโยชน์ไม้ไผ่อย่างยั่งยืน ส่งเสริมให้ราษฎรรู้จักใช้ประโยชน์ไม้ไผ่อย่างประหยัดและเพิ่มคุณค่าและสามารถประกอบอุตสาหกรรมขนาดเล็กเพื่อเป็นอาชีพหลักหรืออาชีพเสริมแก่ครอบครัวได้

โครงการฯ ได้จัดทำคู่มือการประกอบอาชีพไม้ไผ่ จำนวน 5 เล่ม ได้แก่ เทคนิคการผลิตถ่านไม้ไผ่ การจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ การจัดทำเครื่องเรือนไม้ไผ่ การป้องกันรักษาไม้ไผ่ การปลูกและการจัดการไผ่ โดยได้แยกพิมพ์เป็นเล่มๆ สำหรับผู้ที่สนใจในแต่ละอาชีพเพื่อเป็นหลักในการฝึกทำและเสริมประสบการณ์

โครงการฯ หวังอย่างยิ่งว่า คู่มือการจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่เล่มนี้จะเกิดประโยชน์อย่างสูงสุดแก่ผู้สนใจต่อไป

โครงการฯ ใคร่ขอขอบคุณคณะผู้จัดทำโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณมยุรจิตต์แก้ว ซึ่งได้ทุ่มเทกำลังกายและความรู้ในการจัดทำหนังสือเล่มนี้และขอขอบคุณองค์การไม้เขตร้อนระหว่างประเทศที่ให้การสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการ

(นางวนิดา สุวรรณเสณี)

หัวหน้าโครงการ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
ชนิดของไม้ไผ่ที่ใช้ในการจักสาน	3
ข้อสังเกตในการนำไม้ไผ่มาทำเครื่องจักสาน	6
อุปกรณ์ที่ใช้ในงานจักสานไม้ไผ่	7
การเลือกอุปกรณ์ที่เหมาะสมกับงานจักสานไม้ไผ่	8
ศัพท์ช่างสาน	10
การจักตอก	11
การสาน การเข้าขอบและมัดขอบ	12
การสานตะกร้าลายขัด	13
ขั้นตอนการสาน	14
การย้อมสีผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่	18
การสานลู่ไม้ไผ่	20

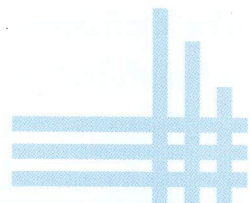

เครื่องจักสานไม้ไผ่เป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมที่จะพบได้ในแหล่งชนบทของประเทศไทยทั่วทุกภาค ซึ่งจะเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ของคนในชนบท แบ่งได้เป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน กระบุง ตะแกรง คานหาบ กระดัง เครื่องใช้ที่รองรับพืชผลทางการเกษตร ตะกร้า เข่ง ใช้บรรจุผักผลไม้ เครื่องมือจับสัตว์น้ำ ลอบ โซ เป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวันแทบทุกอย่าง สามารถทำเองได้หรือหาซื้อได้ในราคาไม่แพงในแต่ละท้องถิ่น

งานจักสานไม้ไผ่คืองานศิลปะอย่างหนึ่งเพราะจะต้องสร้างงานที่ออกมาจากจิตใจที่รักในงานสร้างสรรค์ จรรยาเอกลักษณ์และวัฒนธรรมในท้องถิ่น มีความพยายาม ความฉลาดหลักแหลม ประยุกต์พัฒนารูปแบบให้ดีขึ้น โดยไม่ทิ้งความรู้และภูมิปัญญาเดิมของท้องถิ่น แสดงถึงวิถีชีวิตของคนแต่ละท้องถิ่นไว้ ทำให้รู้ว่างานที่ทำออกมานั้น มาจากแห่งหนตำบลใด จนเกิดคำนิยามว่า **ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์** การทำเครื่องจักสานแต่เดิมจะใช้แรงงานและฝีมือของตนเองเป็นส่วนใหญ่ จะต้องมีความอดทน และจิตใจที่รักในงานสาน ใช้วัตถุดิบ ไม้ไผ่ หวาย เถาวัลย์ขนาดเล็ก มาช่วยในการมัดผูก ซึ่งในชนบทแต่ละท้องถิ่นมีวัตถุดิบ ไม่มีเหมือนกัน งานจักสานต่างๆ มักจะทำกันในเวลาว่าง หรือหลังหมดฤดูกาลทำเกษตรกรรมแล้ว สามารถสร้างงานเป็นอาชีพเสริมได้อีกอย่างหนึ่ง และมักทำกันในสมาชิกของแต่ละครัวเรือนใดครัวเรือนหนึ่งเท่านั้น ปัจจุบันเครื่องจักสานไม้ไผ่ได้นำเทคโนโลยีที่เป็นเครื่องมือ เครื่องทุ่นแรง เข้ามาเสริมใช้ในการจักเส้นตอก ทำให้การสานเร็วขึ้น การใช้ที่เสียดตอก กว้าง และที่เสียดตอกหนาบาง เป็นการประยุกต์เครื่องทุ่นแรง โดยการใช้ใบมีดบังคับให้เส้นตอกมีขนาดกว้างเท่ากันทุกเส้น สามารถบังคับให้เส้นตอกเล็กสุดหรือบางสุด โดยคนไม่สามารถทำได้ ถึงทำได้ก็ใช้เวลามากเกินไป ความจำเป็น ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ที่ทำออกมาจึงดูสวยงามและพัฒนาขึ้น

ปัจจุบันการสานในกลุ่มสมาชิกแต่ละครัวเรือนได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นการจัดตั้งกลุ่มจักสานในหมู่บ้าน รับงานเครื่องจักสานที่ละมากๆ โดยรูปแบบผลิตภัณฑ์ ตลาดจะเป็นผู้ออกแบบมาให้ แบ่งงานกระจายงานกันทำ เครื่องจักสานไม้ไผ่จึงกลายเป็นสินค้าส่งออกที่น่าสนใจทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำรายได้ให้กับราษฎรในชนบทที่มีฝีมือในการทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ในแต่ละท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

2

ชนิดของไม้ไฟที่ใช้ในการจักสาน

1. ไม้ไผ่บง

ไผ่บงบ้าน

ลำไผ่โตปานกลาง ปล้องยาวประมาณ 15 นิ้ว แต่ไม่เกิน 18 นิ้ว ผิวคายหม่น เห็นได้ชัด สันข้อและเนื้อไผ่หนา กอไผ่ค่อนข้างห่างไม่อัดกันแน่น เส้นผ่าศูนย์กลางของลำต้นโดยประมาณ 4-5 นิ้ว มักจะพบเห็นในหมู่บ้านชนบททั่วไป

ไผ่บงป่า

ลำไผ่ค่อนข้างเล็กกว่าไผ่บงบ้าน แต่ปล้องไผ่จะยาวกว่าไผ่บงบ้าน ผิวคายหม่นเหมือนกัน สันข้อจะตันไม่หนามากเหมือนไผ่บงบ้าน เนื้อไผ่หนา

ไผ่บงบ้านและไผ่บงป่า

นิยมนำมาทำเครื่องจักสานได้หลากหลายชนิด เพราะเส้นตอกเหนียวและจักตอกได้ทีละหลายๆปล้อง โดยทั่วไปจะนำมาจักตอกแนวตะแคงเพราะจะได้เส้นตอกมาก สามารถใช้สานตะกร้า กระบุง กระด้ง

2. ไม้ไผ่ซาง

ไผ่ซางบ้าน

ลำไผ่โตปานกลาง ปล้องไผ่ยาวประมาณ 12 นิ้ว ถึง 16 นิ้ว ผิวไผ่ซางจะเขียวเป็นมัน สันข้อตันเล็ก กอไผ่จะไม่อัดกันแน่นนัก เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 4-5 นิ้ว เนื้อไม้ไผ่ไม่หนาเท่ากับไผ่บงบ้าน พบเห็นได้ตามชนบททั่วไป

ไผ่ซางป่า

ไผ่ซางป่าพบเห็นได้มากในเขตภาคเหนือตอนบน ในเขตป่าเขามีมากกว่าไผ่ชนิดอื่น ขึ้นเป็นผืนป่าบริเวณกว้าง ผิวไผ่ซางป่าจะเขียวเป็นมัน สันข้อตันเล็ก แต่เนื้อไผ่บางกว่าไผ่ซางบ้าน

ไม้ไผ่ช่างป่า และ ไม้ไผ่ช่างบ้าน

สามารถทำผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ได้หลากหลายทั้งงานจักสาน เครื่องเรือน ไม้ไผ่ ทำเป็นแพโดยนำมามัดรวมกันเป็นแพลอยน้ำ งานจักสานไม้ไผ่ส่วนมากจะเป็นงานค่อนข้างหยาบ เช่น แข่งใส่ฝัก หรือแข่งใส่ผลไม้ ส่วนมากจะนิยมนำมาทำนั้งร้านในงานก่อสร้างอาคารสูงๆ

3. ไม้ไผ่ไร่

เป็นไผ่ที่ขึ้นตามชายป่าเชิงเขา จะพบมากในเขตป่าเขาภาคเหนือตอนบน ลำต้นไม่ค่อยโต เส้นผ่าศูนย์กลางไม่เกิน 2 นิ้ว ผิวไผ่คายไม่เป็นมัน ลำต้นไม่สูงมากนัก กอไผ่ทรงพุ่มแน่น ปล้องระหว่างข้อไผ่ค่อนข้างยาว จากโคนต้นขึ้นมาประมาณ 2 ฟุต ลำต้นจะตัน หน่อไผ่ไร่ถือว่าเป็นหน่อไม้

เศรษฐกิจ เพราะเป็นหน่อไม้ที่มีคุณภาพและมีจำนวนมาก

4

ไผ่ไร่ มักนิยมนำมาทำเครื่องจักสานที่ค่อนข้างไปทางงานละเอียด เพราะเส้นตอกนึ่ง และเหนียวมาก เช่น กระติบใส่ข้าวเหนียว กระเป่าไม้ไผ่สานสามารถนำไปทำเครื่องเรือนไม้ไผ่ได้ เช่น พวงโต๊ะ แก้วอี๋ ชั้นวางของ ฯลฯ ลักษณะพิเศษของไผ่ไร่ ลำต้นจากโคนต้นขึ้นมาประมาณ 2 ฟุต สามารถตัดโค้งงอได้โดยใช้ความร้อน

4. ไม้ไผ่เสี้ยะ

เป็นไผ่ที่ชอบขึ้นตามป่าชื้นเชิงเขาใกล้แหล่งน้ำ เป็นไผ่ที่ลำปล้องยาวมาก บางต้นมีลำปล้องยาวถึง 4 ฟุต กอไผ่ห่าง ผิวไผ่จะออกคายเหลือง หรือเขียวหม่นๆ ผิวไผ่ไม่มัน เนื้อไผ่เสี้ยะบาง สันข้อตัน ลำต้นตั้งตรง ยาวประมาณ 6-8 เมตร สังเกตได้ว่าจะไม่มีแขนงไผ่ยื่นออกมา ไผ่เสี้ยะเป็นไผ่ที่ให้น้ำน้อยไม่มาก ลำต้นกลวง นิยมนำมาสานเป็นฝากระท่อมในชนบท ไม้ไผ่เสี้ยะเป็นตัวประกอบของงานจักสานได้เป็นบางส่วน เพราะเนื้อไม้ไผ่เมื่อแห้งจะกรอบหักง่าย

5. ไม้ไผ่ข้าวหลาม

เป็นไผ่ที่ขอบขึ้นตามป่าขึ้นเชิงเขาใกล้แหล่งน้ำเหมือนไผ่เฮี้ยะ ผิวเป็นคาย ออกเขียวจัด ไม้ข้าวหลามบางปล้องยาวประมาณ 2 ฟุต แต่เนื้อไม้หนา กว่าไผ่เฮี้ยะ สันข้อหนา ลำต้นตั้งตรง ยาวประมาณ 6-7 เมตร ข้อสังเกตเห็น ไม้ไผ่ข้าวหลาม ผิวไม้จะขรุขระขึ้นกว่าไผ่เฮี้ยะ ไม้ไผ่ข้าวหลามนิยมนำมาทำ เป็นกระบอกข้าวหลามในบางฤดูกาล เส้นตอกจะเหนียวและได้เส้นตอกที่ กว้าง สามารถนำมาสานเป็น กระดิ่ง ตะแกรง ตอกมัดข้าว ถักเป็นเส้น เปีย นำมาเย็บเป็นหมวก

6. ไม้ไผ่สีสุก

เป็นไผ่ที่กอไผ่ค่อนข้างใหญ่ ทรงแผ่ออกกว้าง มีแขนงหนามโดยรอบกอ จะ พบใกล้แหล่งน้ำในชนบท ขึ้นไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก มักจะเป็นไผ่ ที่ชาวบ้านนำไปปลูกแพร่ขยายพันธุ์เอง ลำต้นสูงใหญ่ ผิวไผ่เป็นมัน เส้นผ่า ศูนย์กลางไม่เกิน 7 นิ้ว ปล้องแต่ละปล้องยาวประมาณ 1-2 ฟุต ลำต้น ตั้งตรง แขนงไผ่มาก เนื้อไม้ไผ่สีสุกมีความหนากว่าไม้ไผ่ที่กล่าวมาข้างต้น ไม้สีสุก เป็นไผ่ที่มีคุณค่าในการจักสานได้ทุกชนิดตั้งแต่ กระบุง ตะกร้า กระดิ่ง ตะแกรง เข่ง ไซดักปลา สุ่มปลา ฯลฯ และยังสามารถนำมาทำ โครงสร้างเครื่องเรือนไม้ไผ่ เป็นไม้ไผ่ที่สามารถสร้างสรรค์งานได้ทั้งงาน หยาบและงานละเอียด เพราะเนื้อไม้ไผ่ค่อนข้างเหนียวทนทาน

7. ไม้ไผ่รวก

เป็นไผ่ที่พบเห็นได้ทั่วไป ทั้งไผ่รวกบ้านและไผ่รวกป่า ไผ่รวกบ้านจะนิยม ปลูกขยายพันธุ์ในเชิงธุรกิจได้ เพราะลำไผ่รวกบ้านใหญ่กว่าไผ่รวกป่า

ไผ่รวก กอไม้ใหญ่นัก ลำต้นตรง แขนงไผ่มีไม่มาก ลำต้นยาวถึง 12 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางของลำต้นไม่เกิน 3-4 นิ้ว ไผ่รวกเป็นไผ่เอนก ประสงค์สามารถใช้ในงานจักสานได้หลากหลายประเภท

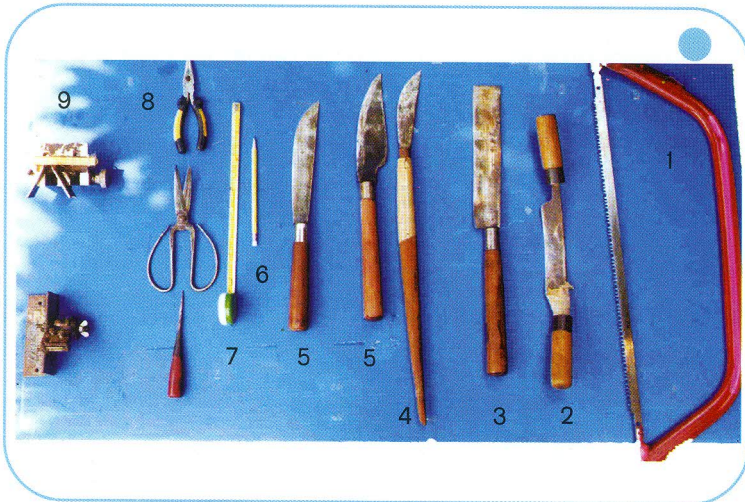
ข้อสังเกตในการนำไม้ไผ่มาทำเครื่องจักสาน

การนำไม้ไผ่แต่ละชนิดมาทำเครื่องจักสานจะต้องคัดเลือกไม้ไผ่ที่มีลำต้นตรง ปล้องยาว ไม้มีแมลงเจาะ อายุของไม้ไผ่ประมาณ 2-3 ปีจึงเหมาะกับการนำมาจักสาน และควรนำไม้ไผ่ที่ตัดแล้ว ทิ้งไว้ 5-10 วัน หากตัดไม้ไผ่ลงมาแล้วนำมาผ่าและจักเป็นเส้นตอก เส้นตอกจะฉีกขาดง่ายเพราะมีน้ำในไม้ไผ่มาก จะต้องให้น้ำในไม้ไผ่ระเหยไปบางส่วน จึงจะจักตอกได้อย่างมีคุณภาพ อายุของไม้ไผ่ที่จะนำมาทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ จะต้องมียอายุ 2-3 ปี จึงจะเหมาะสม ต้องคัดเลือกไม้ไผ่ที่มีลำต้นตรง ปล้องแต่ละปล้องของไม้ไผ่จะต้องยาว เป็นไม้ไผ่ที่สมบูรณ์แมลงไม่เจาะ เมื่อนำมาจักสานแล้วต้องมีความเป็นมัน เส้นใยของไม้ไผ่จะแน่นและเหนียว จะต้องจดจำไว้ว่าตัดไม้มาจากแหล่งใด กอไม้ไผ่ใดที่มีคุณสมบัติพิเศษดังที่กล่าวมาแล้ว หากต้องการไม้ไผ่ชนิดนั้นๆแล้ว ก็ควรจะไปตัดไม้ในแหล่งเดิม ควรจะมีการดูแลรักษาพอควร เพราะจะเป็นประโยชน์ในการจักสานภายหลัง การจักตอก เมื่อตัดไม้ไผ่แล้ว จะต้องทิ้งไว้อย่างน้อย 10 วันขึ้นไปควรเก็บรักษาไว้ในที่ร่ม อากาศถ่ายเทได้สะดวกเพื่อให้น้ำในไม้ไผ่ระเหยออกไปตามธรรมชาติ จึงจะนำไม้ไผ่มาตัดและจักเป็นเส้นตอก จะได้เส้นตอกที่เหนียวและได้เส้นตอกหลายเส้น เส้นตอกไม่ฉีกขาดง่าย หากนำไม้ไผ่ที่ตัดมาสดๆ และนำมาจักเป็นเส้นตอกเลย ไม้ไผ่ในขณะนั้นจะอมน้ำไว้ในเนื้อไม้ไผ่มาก เส้นใยของไม้ไผ่จะขยายตัวเต็มที่ จะได้เส้นตอกที่หนาเปราะ ฉีกขาดง่าย การป้องกันเชื้อราโดยการผึ่งแดดให้แห้ง ลงน้ำมันวานิชใสและบรรจุลงในถุงพลาสติกเก็บไว้ หรือเก็บไว้ในเตาอบเครื่องจักสานไม้ไผ่ ให้ความร้อนโดยวิธีจุดไฟรมควันทิ้งไว้ 3-7 วันในอุณหภูมิ 40 °c แล้วจึงนำมาเก็บไว้ในถุงพลาสติก มัดให้แน่นเพื่อไม่ให้เกิดความชื้นและเกิดเชื้อราขึ้นอีก

อุปกรณ์ที่ใช้ในงานจักสานไม้ไผ่

1. เลื่อยคันทัน หนา 24 นิ้ว ฟันเลื่อยละเอียด
2. มีดโค้ง - มีดขูดผิวไม้ไผ่
3. มีดผ่าไม้
4. มีดเหลาดอก
5. มีดจักตอก ใช้จักตอกและเหลาดอกได้
6. ดินสอ
7. ตลับเมตร
8. คีมปากแหลม , กรรไกร , เหล็กปลายแหลม (เหล็กทำหวาย)
9. ที่เสียดตอกกว้าง , ที่เสียดตอกหนา-บาง

การเลือกอุปกรณ์ที่เหมาะสมกับงานจักสานไม้ไผ่

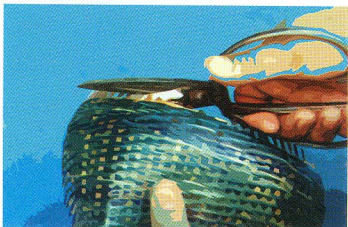
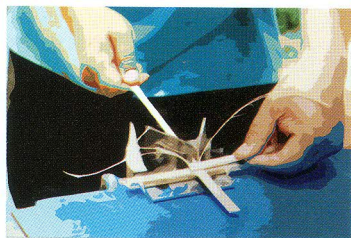
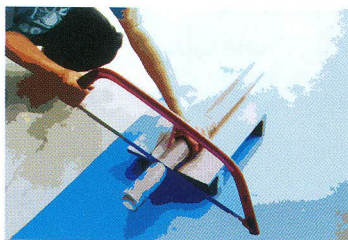
- 1. เลื่อยคันทนู (เลื่อยตัดไม้)** ใช้ตัดไม้ไผ่ให้ได้ขนาด และที่สำคัญจะได้หน้าของลำไผ่ที่เรียบ ง่ายสำหรับการผ่าไม้ไผ่และจักตอก
- 2. มิดโค้ง มิดขูดผิวไม้ไผ่** ใช้ขูดผิวไผ่ออกเพราะผิวไผ่จะมีความคม จะง่ายในการจักตอก เส้นตอกที่มีผิวไผ่ติด จะกรอบและหักง่าย ไม้ไผ่หรือเส้นตอกที่ขูดผิวไผ่ออกแล้ว เมื่อนำไปย้อมสีธรรมชาติหรือสีเคมีจะติดสีได้ง่าย การทาน้ำมันชักเงาทับลงไป จะติดทนนานไม่หลุดออกง่าย
- 3. มิดผ่าไม้ไผ่** เป็นมิดที่มีน้ำหนักพอเหมาะ ผ่าไม้ไผ่ออกจากกันในแนวตั้ง โดยจะผ่าไม้ไผ่ออกทีละครึ่งแบ่งเป็น 2 ส่วนเท่าๆ กันทุกครั้งไป ไม้ไผ่ที่ผ่าออกแล้วจะเรียกว่า ซี
- 4. มิดเหลาไม้ไผ่** เป็นมิดขนาดเล็ก น้ำหนักของตัวมิดจะเบากว่ามิดจักตอก ปลายแหลมและคมมาก ด้ามมิดจะยาวกว่ามิดธรรมดาทั่วๆ ไปเพราะจะใช้ส่วนยาวของด้ามมิดสอดไว้ระหว่างเอวด้านข้าง แล้วใช้ส่วนแขนกดเข้าหาลำตัว ปลายมิดที่แหลมคมจะกดลงบนไม้ไผ่ ดึงไม้ไผ่เข้าหาตัวมิดพร้อมกดใบมิดโยกไปข้างหน้าเบาๆ ใช้ตอกแต่งซีไม้ไผ่ให้เรียบร้อย ตกแต่งเส้นตอกให้อ่อนนุ่ม
- 5. มิดจักตอก** เป็นการใช้มิดที่มีน้ำหนักเบาพอเหมาะมือ สันมิดหนา ส่วนคมมิดจะคมและบาง กดส่วนคมมิดลงบนซีไม้ไผ่ แบ่งไม้ไผ่ออกเป็นแผ่นบางๆ เรียกว่า เส้นตอก เพื่อจะนำไปสานเป็นผลิตภัณฑ์จักสานต่อไป
- 6. ที่เลียดตอกกว้าง** เป็นการใช้เทคโนโลยีหรือเครื่องทุ่นแรงมาช่วย โดยการนำใบมิดมาเป็นตัวบังคับเหลาตอก ให้มีขนาดความกว้างเท่ากันทุกเส้นตอก ปรับแต่งใบมิด บังคับเส้นตอกให้มีความกว้างตามต้องการ โดยเส้นตอกจะไม่ฉีกขาดหรือเสียหาย สามารถบังคับเส้นตอกที่มีความกว้างเล็กสุด โดยที่การเหลาด้วยมือและมิดธรรมดาไม่สามารถทำได้เท่ากับการใช้ที่เลียดตอกกว้าง

7. **ที่เลียดดอกหนา-บาง** การใช้ใบมีดเป็นตัวบังคับเหลาดอกให้มีขนาดของเส้นดอกหนาบางเท่ากันทุกเส้น สามารถบังคับใบมีดกดลงบนเส้นดอกหนาบางตามความต้องการ โดยเส้นดอกจะไม่ฉีกขาดและเสมอกัน การเหลาด้วยมือและมีดธรรมดาไม่สามารถทำได้ ทำให้สะดวกและง่ายในการเหลาดอกและได้เส้นดอกที่มีคุณภาพดี

8. **กรรไกร** ใช้ในการตัดแต่งดอกให้ได้ขนาดตามต้องการ

9. **เหล็กปลายแหลมหรือเหล็กนำหวาย** ใช้แทงเจาะรู เพื่อร้อยหวาย ผูกหวายให้เกิดเป็นลวดลายต่างๆ

10. **หวาย** เป็นส่วนประกอบที่ใช้ผูกหรือมัดผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ ให้เกิดความแข็งแรงและสวยงามทำให้เกิดคุณค่า และมีราคาที่สูงขึ้นไปอีกแล้วแต่ความละเอียด ยากง่าย หวายที่ใช้ทั่วไปจะเป็นหวายผิวที่จักออกมาจากหวายเส้น จะมีขนาด 2 - 4 มิลลิเมตร ตามความต้องการ ส่วนหวายเส้นจะเป็นส่วนที่ประกอบให้เกิดความแข็งแรง ทนทาน เข้ารูปได้ดี

ศัพท์ช่างสาน

- ไผ่- เรียกเป็นลำ ปล้อง ข้อ
- ปล้อง- ส่วนระหว่างข้อ
- ข้อไผ่- ส่วนที่เป็นสันนูนรอบลำไผ่ จะมีแขนงไผ่เกิดขึ้น แตกเป็นกิ่งไผ่และใบไผ่
- กระบอก- ไผ่ที่ถูกตัดเป็นท่อนๆ
- ผ่า- การใช้คมมีดสับลงไปบนกระบอกไม้ไผ่ให้แยกออกจากกัน
- ซี่- การใช้คมมีดผ่าลงบนไม้ไผ่เป็นท่อนเล็กๆ
- จัก- การใช้คมมีดกดแบ่งไม้ไผ่ออกเป็นแผ่นๆ จนได้เส้นตอกที่บาง
- เส้นตอก- เป็นส่วนของไม้ไผ่ที่เป็นแผ่นบางๆ ที่ถูกจักออกมาแล้ว ตอกขึ้นหรือตอกสองพี่น้อง เป็นเส้นตอกที่จักทางแบนขนานกับผิวไผ่ (ใบมีดจะขนานกับผิวไผ่)
- 10 ตอกตะแคง-เป็นเส้นตอกที่จักทางแบนโดยผิวไผ่ และท้องไผ่อยู่คนละด้าน (ใบมีดจะทำมุมฉากกับผิวไผ่)
- เหลา- เป็นการใช้มีดที่มีลักษณะปลายแหลมคมตดแต่งซี่ไม้ไผ่ให้เรียบ ร้อย หรือตดแต่งเส้นตอกให้มีความอ่อนนุ่ม
- ตอกซั้ง- คือเส้นตอกที่สานก่อนมาตั้งแต่จุดเริ่มต้นเป็นตอกฐานของเครื่องจักสานไม้ไผ่แล้วกดหรือแต่งจนเป็นตอกตั้งย่นในแนวตั้ง/เอียง
- ตอกสาน- เป็นเส้นตอกที่นำมาสานในแนวนอน สานขัด สอด กับตอกซั้ง
- ยก- หมายถึง การยกเส้นตอกซั้ง ทีละ 1 เส้น 2 เส้นหรือมากกว่านั้น แล้วสอดตอกสานไว้ข้างล่าง
- ข่ม- หมายถึง การใช้เส้นตอกสานทับลงบนตอกซั้ง
- ตี- หมายถึง จุดศูนย์กลางของลายสาน ศูนย์กลางของลายยกตอก และที่สำคัญเป็นจุดเริ่มต้นของการสานขึ้นมุม การขึ้นรูปแบบผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ เป็นจุดที่แยกลายหรือแตกลายสาน

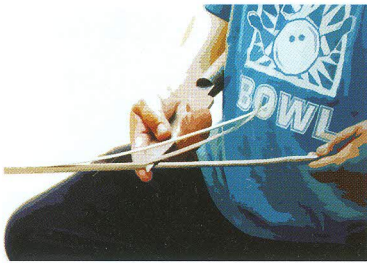
ลักษณะที่ 1

จักตอกเป็นปิ่น หรือจักตอกสองพี่น้อง เรียกตามศัพท์ทั่วๆ ไปที่เข้าใจได้ง่าย โดยใช้มีดที่มีน้ำหนักรวมเหมาะใช้ความคมของมีดกดลงไปบนหน้าตัดของซี่ไม้ไผ่ ให้แยกออกเป็นสองส่วนเท่าๆ กัน โดยผิวไม้จะอยู่ส่วนบนของหน้ามีด ส่วนท้องไม้ไผ่จะอยู่ส่วนล่างของหน้ามีดขนานกันไป การจักตอกลักษณะนี้จะได้เส้นตอกที่กว้างใหญ่ ตามความหนาของลำไม้ไผ่นั้นๆ เส้นตอกที่อยู่ใกล้ผิวไม้ จะมีคุณภาพดีกว่าเส้นตอกที่อยู่ด้านล่างถัดลงไป

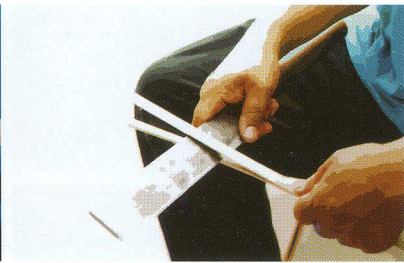
ลักษณะที่ 2

จักตอกตะแคง โดยใช้มีดที่มีน้ำหนักรวมเหมาะ ใช้ความคมของมีดกดลงไปบนหน้าตัดของซี่ไม้ไผ่ให้แยกเป็นสองส่วนเท่าๆ กัน โดยจับซี่ไม้ไผ่อยู่ในแนวตะแคง ผิวไม้ไผ่จะหันออกไปด้านหน้าตัวมีด ส่วนท้องของไม้ไผ่จะหันเข้าหาตัวมีดด้านมือจับด้ามมีด ด้านผิวของไม้ไผ่จะทำมุมฉากกับตัวมีด เส้นตอกที่ได้จะมีคุณภาพเท่ากันทุกๆ เส้น เพราะจะมีส่วนของผิวไม้ไผ่ติดไปด้วยทุกเส้นตอกแต่จะได้เส้นตอกค่อนข้างเล็กตามความหนาของลำไม้ไผ่

11

ลักษณะที่ 1

ลักษณะที่ 2

การสาน

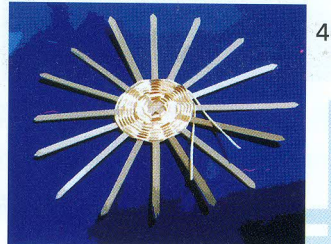
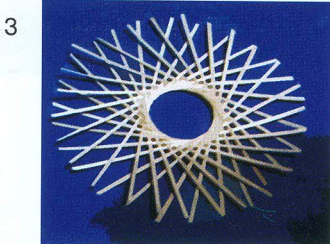
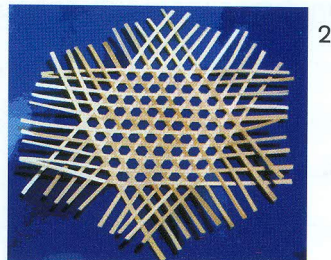
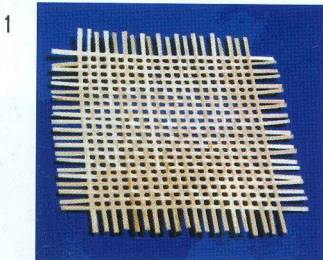
- เป็นการจับเส้นตอกตั้งแต่สองเส้นขึ้นไป นำมาขัดกัน สอดทับกันไปตามลายสานเท่าที่ต้องการสาน การสานขึ้นรูปจะมีตอกตัวอื่น เรียกว่า **ตอกข้าง** ส่วนตอกสานแนวนอน เรียกว่า **ตอกสาน** สานสอดขัดกันไป

การเข้าขอบและการมัดขอบ

- เป็นการเหลาไม้ไผ่ให้มีขนาดกว้าง หนา บาง อ่อน แข็งพอเหมาะแล้วนำมาเข้าขอบตะกร้า เพื่อความแข็งแรงและเข้ารูปเข้าทรง นำหวายผิวมาผูกสอดมัดให้แน่น

แม่ลายสานมีอยู่ 4 แม่ลาย

1. ลายขัด
2. ลายชะลอม
3. ลายวงพระจันทร์ (ลายหัวสู่ม)
4. ลายเวียนกันหอย

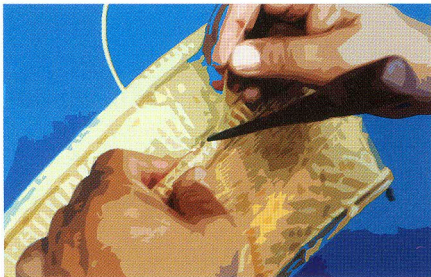
การสานตะกร้าลายขัด

วัสดุ-อุปกรณ์

1. ไม้ไผ่, หวายผิว
2. มีดจักตอก, มีดเหลาดอก
3. เลื่อยคั่นธนู
4. ที่เลียดตอกกว้าง
5. ที่เลียดตอกหนา-บาง
6. กรรไกร

ขั้นเตรียมการ

1. ตัดไม้ไผ่ 1 ท่อน ความยาว 3 ฟุตผ่าเป็นซีกกว้าง $1/2$ นิ้ว จักตอกป็น (ตอกสองพี่น้อง) จักให้ได้พอประมาณ เหลาด้วยที่เลียดตอกกว้างและเหลาด้วยที่เลียดตอกหนา-บางให้เรียบ ใช้เป็นตอกซั้ง 20-25 เส้น
2. ตัดไม้ไผ่ 1 ท่อนความยาว 2.6 เมตร ผ่าเป็นซีกเล็กๆ กว้างประมาณ $1/8$ นิ้ว ใช้มีดเหลาดอกให้เรียบประมาณ 50-60 เส้นใช้เป็นตอกสานและเหลาไม้ไผ่ซีกเล็กๆ ให้ได้ความกว้างประมาณ $1/16$ นิ้วโดยใช้มีดเหลาดอกเหลาให้เรียบอีกประมาณ 25-30 เส้น ใช้เป็นตอกไพรปากตะกร้า ตอกทั้งสองส่วนนี้ เป็นตอกตะแคง เส้นตอกติดผิวไม้ไผ่

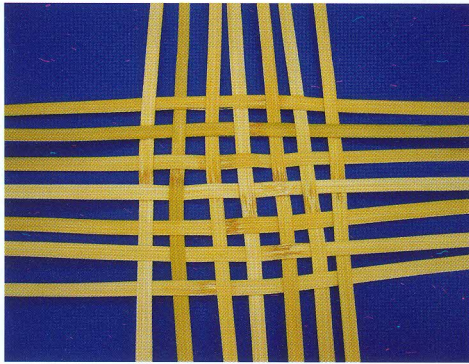

ขั้นตอนการสาน

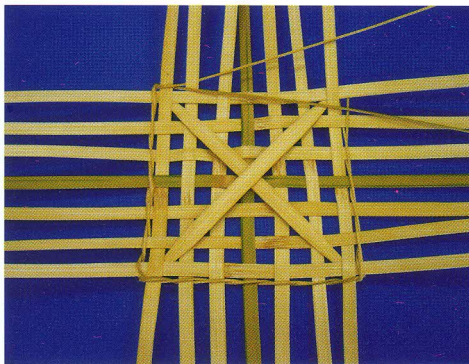
1. นำเส้นดกปิ่น (ตอกสองพี่น้อง) มาสานเป็นลายขัดดก 1 ซ้ำม 1 ด้านละ 9 เส้น โดยเว้นช่องไฟ ประมาณ $1/2$ นิ้ว ต่อไปเรียกว่าตอกซั้ง
2. นำตอกไพรขนาดเล็ก 2 เส้น มาสานบิดเป็นเกลียวขัดระหว่างเส้นตอกเพื่อไม่ให้เส้นตอกขยับ นำไม้ไผ่เหลาให้เรียบกว้าง $1/2$ นิ้ว หรือ $5/8$ นิ้วหนาประมาณ $1/8$ นิ้ว มาขัดฐานตอกซั้ง
3. วิธีการสานจะต้องสานทีละ 2 เส้นตอก สานโดยวางเส้นตอกสลับกัน ช่องไฟละ 1 เส้น ใช้เส้นที่อยู่ด้านล่างสานนำไปก่อนเป็นลายขัดดก 1 ซ้ำม 1 ตอกสานเส้นบนจึงจะสานตามไปเป็นลายขัดเช่นกัน
4. ตะกร้าขัดจะวัดความยาว ทะแยงมุมฐานตะกร้าเป็นตัวกำหนดความสูงของตะกร้าโดยจะสานขึ้นไปเรื่อยๆ จะเว้นเหลือขอบปากเพื่อสานไพรประมาณ 2 นิ้ว ถึง $2 \frac{1}{2}$ นิ้ว จากความสูงของตะกร้า
5. การไพรขอบตะกร้า ใช้ตอกสานไพรขนาดเล็ก $1/10$ นิ้ว สานทีละ 3 เส้น เส้นที่อยู่ด้านหลังสุดจะเป็นเส้นที่สานโดยตลอด คือ ซ้ำม 2 ยก 1 จะเป็นเส้นตอกเรียงกันไป 3 เส้น โดยตลอด และจะใช้เส้นที่อยู่หลังสุดสานไปตลอดเช่นเดียวกันสานทำขอบปากสูง 2 นิ้ว ถึง $2 \frac{1}{2}$ นิ้ว แล้วแต่ขนาดของตะกร้าว่าใหญ่หรือเล็ก
6. เมื่อสานไพร 3 ได้แล้วจะเหลือตอกซั้งยาวจากปากตะกร้าไปประมาณ 5 ถึง 6 นิ้ว ใช้กรรไกรตัดปลายตอกซั้งให้แหลม จับเส้นตอกแต่ละเส้นให้แน่นบิดเป็นเกลียวแล้วเสียบลงช่องว่างของไพรในแต่ละช่องไฟ จนครบทุกเส้นตัดไม้ไผ่ให้ได้ความยาวประมาณ 1 เมตร หรือ 1.2 เมตร ผ่าเป็นซี่ๆ เหลาให้มีขนาดพอเหมาะเพื่อนำมาทำหูหิ้วตะกร้า 3 อัน หูหิ้วอันกลางจะแข็งและใหญ่กว่าหูหิ้ว 2 ข้างที่ประกบกันไว้ เหลาปลายหูหิ้วให้แหลมเสียบแนบกับเส้นตอกซั้งเส้นกลาง ตรงกันข้ามกับของแต่ละปลายไม้ที่ทำหูหิ้ว เสียบปลายไม้ลงไปจนถึงกันตะกร้า ส่วนไม้หูหิ้ว 2 ข้างกะช่องไฟให้

พอเหมาะแล้วเสียบปลายไม้ไผ่ลงไป ใช้หวายผิรวบพันกับหูตะกร้าทั้งสามอัน
ที่ส่วนบน

- นำดอกไม้ไผ่ติดผิวแข็งพอประมาณ 4 อัน เหลาปลายแหลมทั้ง 2 ด้าน
ความยาวให้ได้มุมต่อมุมของตะกร้า และเสียบขึ้นไปแต่ละมุม จนครบ 4
อัน เพื่อให้เกิดความแข็งแรง

ขั้นตอนที่ 1

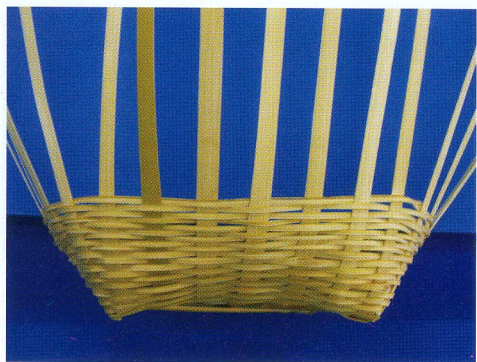

ขั้นตอนที่ 2

ขั้นตอนที่ 3

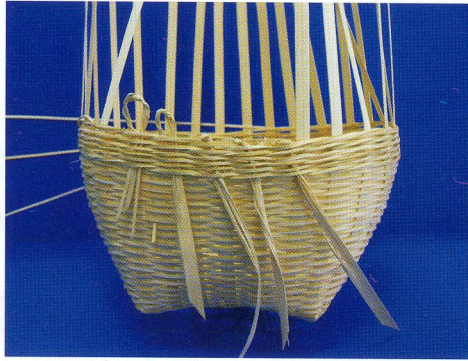

ขั้นตอนที่ 4

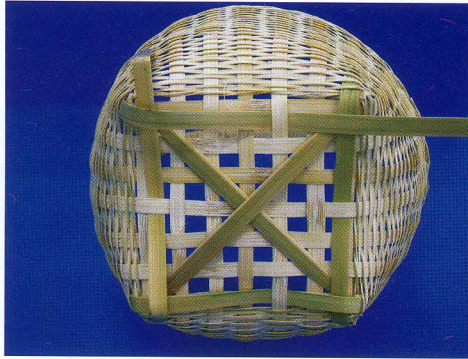

ขั้นตอนที่ 5

ขั้นตอนที่ 6

ขั้นตอนที่ 7

รูปตะกร้าที่สำเร็จแล้ว

การย้อมสีผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่

วัตถุประสงค์เพื่อ

- นำผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ที่คงค้างหรือเหลือจากการขาย นำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีค่าอีกรูปแบบหนึ่งได้
- นำผลิตภัณฑ์ที่เปื้อนหรือสกปรก มาประยุกต์ใหม่ให้ดูดีได้
- นำผลิตภัณฑ์ที่เกิดเชื้อรา มาปรับสภาพให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีค่าขึ้นมาได้
- เป็นการป้องกันเชื้อราได้ในบางส่วนเพราะตัวน้ำมันแว็กซ์พื้นจะเป็นตัวเคลือบไม้ให้เชื้อราเกิดขึ้นได้

วิธีทำ

- ต้มน้ำในภาชนะให้เดือด ใส่สีย้อมกลงไปในน้ำที่เดือด ใช้เส้นตอกจุ่มน้ำสี เพื่อต้องการให้รู้ว่าต้องการสีเข้มหรือสีเจือจางขนาดไหน สีที่นิยมหรือเป็นที่ต้องการของตลาดจะเป็นสีโอ๊คแก่และ สีโอ๊คออกแดงเข้ม หรือตลาดจะเป็นตัวกำหนดสีออกมา
- นำเส้นตอกหรือผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ที่ต้องการย้อมสี จุ่มลงไปในน้ำสีที่เดือดและสังเกตดูว่าเส้นตอกหรือผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ ติดสีตามต้องการแล้วจึงนำผลิตภัณฑ์นั้นๆ ขึ้นมาผึ่งในที่ร่มหรือที่ๆมีแดดอ่อนๆ ทั้งไว้จนแห้งสนิท
- นำน้ำมันวานิชดำผสมกับน้ำมันเบนซิน ผสมกันให้ได้สีออกมาเป็นสีโอ๊คแดงดำแล้วจึงนำน้ำมันวานิชที่ผสมแล้ว ทาลงบนผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ให้ทั่วทั้งด้านนอกและด้านใน เสร็จแล้วนำไปผึ่งในที่ร่มหรือแดดอ่อนๆ ทั้งไว้ประมาณ 1 วัน
- นำผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ที่ทาวานิชดำจนแห้งสนิทแล้วมาขัดแว็กซ์พื้นโดยใช้เศษผ้าฝ้ายปาดแว็กซ์ออกมาจากกระป๋อง นำมาเช็ดบนพื้นผิวของผลิตภัณฑ์ ที่ทาวานิชดำออกเบาๆ เช็ดไปให้ทั่ว จนเห็นสีย้อมผ้าผสมปนเป

กับวานิชดำ เช็ดดูให้เหมาะสมตามความต้องการ จนเกิดความสวยงาม
เสร็จแล้วจึงนำออกไปผึ่งในที่ร่มหรือแดดอ่อนๆ ทิ้งไว้ประมาณ 2-3 วัน
กลิ่นแฉะจะหายไปเองจึงนำออกสู่ตลาดได้เลย

เตาอบเครื่องจักสานไม้ไผ่ด้วยความร้อน

วัตถุประสงค์

เพื่อให้ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่แห้งมีน้ำหนักเบา เพื่อป้องกันมอดและเชื้อรา
ทำให้การใช้งานและเก็บรักษาได้ยาวนาน

วิธีอบเครื่องจักสานไม้ไผ่

สร้างเตาอบทึบทั้ง 4 ด้าน โดยจะมีประตูเปิดอยู่ 1 ด้าน ใช้สำหรับ
นำผลิตภัณฑ์จักสานเข้าไปในเตาอบ และนำออกมาจากเตาอบ เตาอบจะมี
ตะแกรงเก็บของสูงจากพื้นประมาณ 1.5 เมตรป้องกันเปลวไฟที่อาจจะลุก
ขึ้นมาได้ นำผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่เข้าเตาอบจนพอแล้ว จึงจุดไฟด้วย
เชื้อขี้เลื่อย เปลือกถั่วลันเตา เศษไม้ เศษใบไม้ แล้วแต่พื้นที่ที่จะหาได้ ควรจะมี
แผ่นเหล็กบางหรือแผ่นสังกะสีวางคั่นระหว่างตะแกรงวางของ และกองไฟ
เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดไฟลุกไหม้ได้ ควรจะใส่เชื้อไฟที่ละน้อย เมื่อจุดไฟแล้ว
ควรสังเกตดูเป็นระยะๆ ควรจะให้เกิดเปลวไฟอ่อนๆ และมีควันไฟมากๆ
อุณหภูมิในเตาอบไม่ควรเกิน 40 °c โดยประมาณ ควบคุมดูไฟให้ลุกหรือ
มีควันตลอด 2-3 วันเป็นอย่างน้อย หรือ 1 อาทิตย์ตามความเหมาะสม
ของผลิตภัณฑ์ ว่ามีมากหรือน้อยขนาดไหนในเตาอบ

เมื่อผลิตภัณฑ์แห้งได้ที่แล้ว ควรจะนำออกจำหน่ายทันทีหรือห่อ
เก็บไว้ให้มีมิดชิดเพื่อป้องกันความชื้นอันเป็นปัญหาของการเกิดเชื้อราได้อีก

การสานส้มไก่

วัสดุ-อุปกรณ์

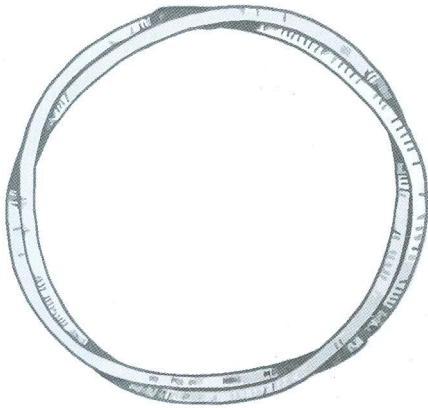
1. ไม้ไผ่
2. มีด

ขั้นเตรียม

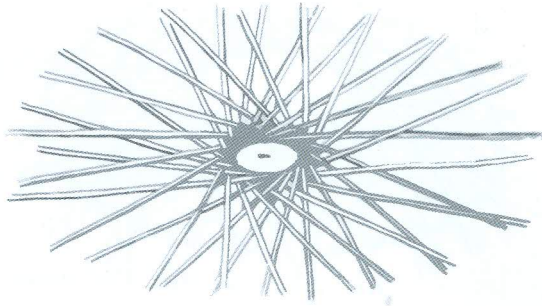
1. ตัดไม้ไผ่เป็นท่อนๆ ยาวท่อนละ 6 ศอก
2. ผ่าไม้ออกเป็นซี่ๆ โดยขนาดครึ่งนิ้ว 50-55 ซี่
3. ใช้มีดผ่าเอาเฉพาะส่วนผิวไม้และเหลาให้เรียบ
4. เหลาไม้เป็นซี่กลมเล็กๆ โดยขนาดเท่าดินสอดำ
ไว้สำหรับขดเป็นวง 4 อัน

ขั้นตอนการสาน

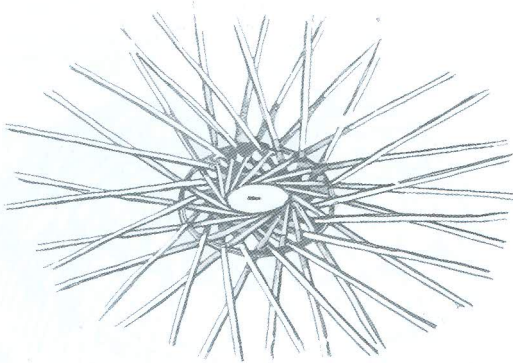
20

1. นำไม้ที่เหลาเป็นซี่กลมๆ มาขดเป็นวงกลมทำแบบปากส้มเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 6-8 นิ้วแล้ววางที่พื้น

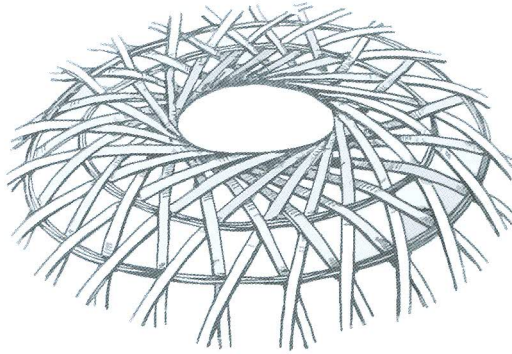
2. สอดซี่ผิวไม้ไขว้ทับกันในวงกลมแบบปากสุม ดึงซี่แบ่งให้เหลือเท่ากันทั้งสองข้าง แล้วขัดไขว้ทับซ้อนกันไปจนเต็มวงกลมตามรูป

21

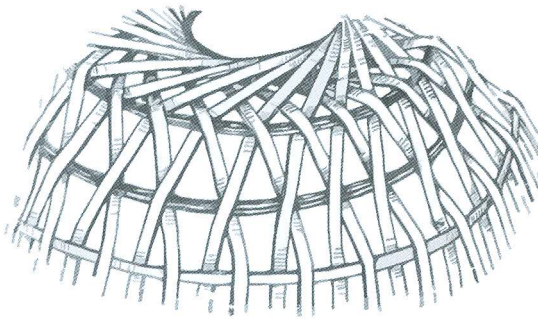
3. จัดเส้นซี่ไม้ให้ขัดทับไขว้กันไปตามทิศทางของมันให้เรียบร้อยก่อน แล้วเอาเส้นกลมมาสาน ลายขัดธรรมดา วนรอบซ้อนกัน 2 รอบเป็นวงที่ 2

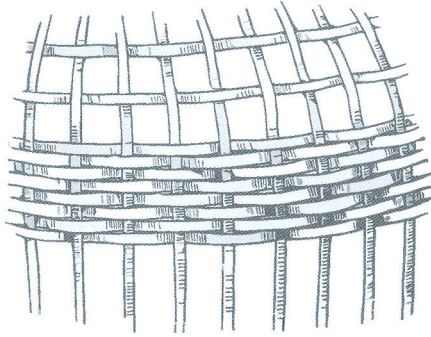
4. นำเส้นที่เหลากลมๆ มาสานขัดวนรอบซ้อนกัน 2 รอบในช่วงถัดไปอีก เป็นวงที่ 3 สำหรับวงที่ 3 นี้ให้ดึงรัดให้แน่นเพื่อกดซี่นให้จุ่มลงเป็นรูป โค้งของส้อม

22

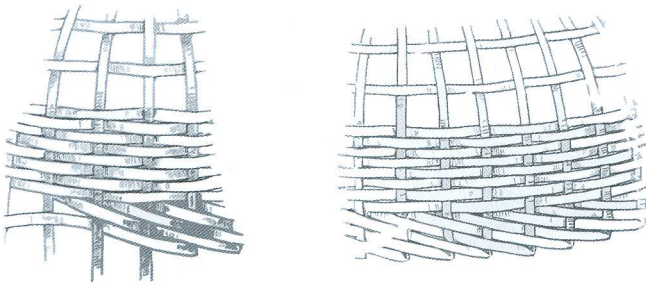
5. ต่อจากนี้ไปให้นำเอาเส้นผิวมาสานลายขัดให้เป็นตา (ถี่ห่างตามต้องการ) วนต่อไปเรื่อยๆ จนได้ประมาณ 8-10 รอบ

6. ช่วงต่อไปให้สานที่บดินสุมเป็นลายขัดธรรมดา วนให้ได้ส่วนที่ประมาณ
หนึ่งคืบเป็นอย่างน้อย

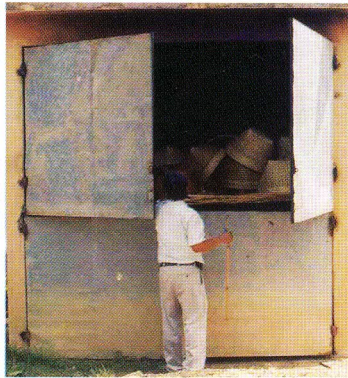
23

7. ต่อไปให้เก็บดินสุมโดยมัดหักเฉียงลงไปสานขัดกัน 2 ถึง 3 ตา
ส่วนปลายที่เกินให้หักทั้งมัดหักเฉียงขัดกันไปโดยรอบ

ข้อเสนอแนะ

1. ไม้สำหรับสานจะใช้ไม้ไผ่บง ไม้ไผ่เอี้ยะ หรือไม้รวกก็ได้
2. ใช้เฉพาะส่วนผิวไม้จึงจะแข็งแรงทนทาน
3. สุ่ม 1 ใบ ใช้ไม้ประมาณ 2-4 ลำ ขึ้นอยู่กับขนาดของลำไม้ไผ่

ภาพ เตาอบเครื่องจักสานไม้ไผ่ด้วยความร้อน